Szlávok orbáni háborúja

NAGY PÉTER TIBOR
egyetemi tanár

Sokakat szíven ütött, amikor még 2024 tavaszán Orbán Viktor arra hivatkozva jelentette be – viszonylagos – érdektelenségét az orosz–ukrán háború kérdéskörében, mert az két szláv nép harca. Az állítástól azért viszolyogtunk, mert úgy gondoltuk, Orbán majdnem rasszista hangot ütött meg, azaz azt mondta, hogy vagyunk „mi”, magasabb rendű európaiak, és vannak a hozzánk képest alacsonyabb rendű szláv népek.

Orbán gondolata környezetemben sokakat emlékeztetett az 1940-es évek első felében harsogott német propagandára és bizonyos értelemben gyakorlatra, amely szisztematikusan másképpen kezelte a megszállt nyugati területek lakosságát és hadifoglyait, mint a keleten megszállt területek lakosságát és hadifoglyait. Formállogikailag ugyan a magyarok, finnek, észtek – akik tudvalevőleg nem indoeurópai nyelvet beszélnek – egy igazán következetes náci világban nem nézhettek volna jó kilátások elé, de ennek a közvetlen megtapasztalása csekély volt, a náci Németország (a zsidók ellen viselt háború kivételével) propagandájában és nemzetközi gyakorlatában egyaránt a faji politika fölé rendelte a német birodalmi érdeket. Mi mással lehetne magyarázni, hogy a többségében „fajrokon” USA ellen Japánt támogatta? Tehát a német szövetségből kiugró finnek „meggyűlöltetésére” nem volt elegendő idő, a magyarok meggyűlöltetésére pedig nem volt elegendő ok, hiszen a magyar csapatok nagy többsége tavaszig kitartott német szövetségesei mellett.

> Orbán „békepártisága”, Ukrajna NATO-tagságának blokkolása történelmileg nem kevesebbet kockáztat, mint hogy néhány év múlva a Nyugatnak Magyarország területén kell megállítania az előretörő oroszokat.

Szóval a „szlávozás” sokunkat erre emlékeztetett, ezért úgy gondoltuk, elegendő univerzalista érvekkel visszautasítanunk azt. Csakhogy – mint oly gyakran – nem számoltunk azzal, hogy az úgynevezett hétköznapi gondolkodásban annál kevesebb közünk van valamilyen problémához, minél távolabb vannak tőlünk a probléma résztvevői.

Egyértelműen kimutatható, hogy családtagjaink kisebb bajainak orvoslását jobban elvárjuk magunktól, mint szomszédaink nagyobb bajainak orvoslását; településünk kicsit problematikus ügyei – még olyanok is, amelyek közvetlenül nem érintenek minket – nagyobb figyelmet kapnak, mint az ország más megyéiben lévő települések nagyobb ügyei. Nem kellett ahhoz Európai Unió, hogy az európai országok olvasóközönsége jobban érdeklődjön más európai országok dolgai iránt, mint távoli földrészekéi iránt.

A történetszociológus jól empirizálhatja, hány soros hírben számol be a média a megyében, az országban, a kontinensen vagy a bolygó más pontjain történő tömegbalesetekről. A tömegbaleset azért jó példa, mert politikai, kulturális vagy gazdasági híreknél jelen lehet az a gondolat, hogy az olvasó politikai, gazdasági, kulturális viszonyait áttételesen vagy analógiásan jobban érinthetik az azonos országban történő dolgok, mint az idegenben történők, de két nyírségi autóbusz összeütközése semmivel sem érinti jobban a győri olvasót, mint két norvégiai autóbusz összeütközése – az elsőből mégis hír lesz a győri médiában, az utóbiból kevésbé.

Orbán azon felismerésével tehát, hogy „távoli buszütközéseket” kevésbé tart súlyosnak a hétköznapi perceptáló, hiába szegezünk szembe univerzalista érveket. Két másféle érv azonban szembeszegezhető.

Az egyik, hogy olyan gondolkozás, amely a „szláv népek ügyeit” Európa ügyeitől elválasztva kezeli, azoknak a történeti eliteknek a szemében, amelyeket a jobboldali szavazók akár referenciának érezhetnek, sosem létezett. Csak néhány példa. A Német-római Birodalom a középkorban természetes részének kezelte Csehországot; a birodalom középkori alkotmányosságának kulcstényezője volt, hogy kik császárválasztók, és a cseh király mindig közéjük tartozott. A török expanzióval szembeni összefogásnál természetes alternatívaként merült fel a magyar Hunyadi-, a szláv Jagelló- és a német Habsburg-dinasztia. A szláv államok éppolyan természetességgel háborúzgattak egymás ellen, mint a német nyelvű államok, és az angolul beszélő népek is csak a legutóbbi évszázadban kerülték el az egymás közötti háborúzást. E háborúkban az egymással szemben álló államok teljes természetességgel vontak be „nyelvtestvéreikkel” folytatott harcukba más nyelvű államokat.

A háború mint a nemzetközi ügyek intézésének módja ugyan „rossz dolog”, de ha van, azok járnak jobban, akik nem a nyelv és a vallás azonossága/távolsága, hanem az érdekek azonossága/távolsága alapján választják ki szövetségesüket vagy ellenfelüket.

A másik – hasonlóképpen nem univerzalista – érv Orbán megközelítése ellen, hogy a háborúzás elemi szabálya szerint egy háborúból mindig az a fél jön ki jobban, akinek a területén nem folyik harc, nincsenek csapatmozgások. Anglia és az USA jobban jött ki az első világháborúból, mint azon győztes szövetségesei, amelyek területén nagyon jelentős volt a pusztítás. A második világháborúban – az angliai német bombázások miatt – ez már csak az USA-ra igaz.

Az jár jól, aki az országa szabadságáért megvívandó háborút minél távolabb tartja a határaitól, függetlenül attól, hogy mit gondol arról az országról, annak népéről, amelynek területén a nagy ellenféllel összecsap. Orbán „békepártisága”, Ukrajna NATO-tagságának blokkolása történelmileg nem kevesebbet kockáztat, mint hogy néhány év múlva a Nyugatnak Magyarország területén kell megállítania az előretörő oroszokat, ami összehasonlíthatatlanul nagyobb veszteséget okozhat a magyar lakosságnak, mint egy mostani bevonódás.

Valójában persze a „szlávok háborúja egymással” orbáni gondolat mögött az állhat, hogy Ukrajna önálló nemzeti létét történelmileg megalapozatlannak tartja: nem egyszerűen szláv államok közötti háborúnak látja a konfliktust, hanem az orosz centrum és leszakadt része közötti összecsapásnak. Az egyszerű morális felháborodás helyett ezt is érdemes megvizsgálnunk, továbbra is kerülve az univerzalista, csak a mi oldalunk számára elfogadható érveket.

Ukrajna történelmileg nagyon fiatal nemzetállam. A XIX. századi európai gondolkodás pl. Lengyelországot az oroszok által megszállt területnek tekintette, mely a közelmúltban lett orosz fennhatóság alatti. Ennek megfelelően – ha másból nem, Spiró X-ekjéből ezt a szélesebb magyar értelmiség is tudja – orosz-Lengyelország némi önkormányzattal rendelkezett. Hasonlóképpen Közép-Ázsia megszerzését, ami részben független államok meghódítását jelentette, részben a török birodalom helyébe lépést, az európai sajtó (a korabeli brit és a magyar lapokat is érdemes forgatni) egyértelműen mint az orosz birodalom terjeszkedését definiálta.

A cári birodalomnak a közép-ázsiai, baltikumi, finn, lengyel lakossággal szembeni lépései okozták, hogy a cári Oroszországról mint a népek börtönéről beszéltek. E népek a közvélekedés szerint börtönben voltak, és a korabeli európai gondolkodás szerint kívánatos jövőjük – konkrét tervek nélkül – éppúgy a felszabadulás volt, mint a görögöké vagy a balkáni népeké a török birodalom alól.

Ellenben nem sokan tekintették úgy, hogy Ukrajna „természetes állapota” is az lenne, hogy Oroszországtól független legyen. A Pesti Naplóban a XIX. század második felében az orosz szó 921-szer gyakrabban fordul elő, mint az ukrán szó, a létszámát tekintve sokkal kisebb litván népnél ez a hátrány csak 144-szeres. Az Oroszország fogalom 217-szeresen múlja felül az Ukrajna fogalmat, míg 260-szorosan a Litvánia fogalmat, ami – bár ez esetben Ukrajna láthatósága kicsit nagyobb – a két, önálló államként egyaránt nem létező terület arányaihoz képest mindenképp az Ukrajnával kapcsolatos képzetek gyengeségét jelzi.

A Kijev központú kora középkori államot ugyanekkor Kijevi Rusznak, azaz kijevi Oroszországnak, a Máramaros megyei magyarországi kisebbséget ruszinoknak hívták. Vagy még egyértelműbben: magyar-oroszoknak. S bár a huszadik században a fehérek és vörösök küzdelmében, illetve a szovjet–német háború idején mindenféle ukrán önállósodási törekvés létezett, és a szovjet belpolitika ellenségnek tekinthette az ukrán elitet, azaz a kozákokat, semmifajta biztonsági kockázat gondolata nem merült fel, amikor Hruscsov a Szovjetunió ukrán tagköztársaságához csatolta az egyetlen meleg tengeri orosz kikötőt, a Krímet. (Azt, hogy az Ukrajnához visszakerült Krímet a posztszovjet katonai stratégák előbb-utóbb reálisan visszaszerezhetőnek gondolták, abból is gyaníthatjuk, hogy a 2014 előtti negyedszázadban nem történtek erőfeszítések arra, hogy a Fekete-tenger keleti partján, ami megkérdőjelezhetetlenül Oroszországhoz tartozott, bővítsék a hadikikötőket.)

A Szovjetunió széthullási lendületében függetlenedő Ukrajna lakosai a közvélemény-kutatási adatok szerint és a választási eredményekből is következtethetően 1990 és 2014 között ingadoztak a keleti és nyugati orientáció között. A nyugatiasság végül az orosz támadás hatására győzött az ukrán közvéleményben. Az ukrán egyház elszakadása az orosz pátriárkától szimbolikusan fejezte be ezt a folyamatot.

Mármost ez a történet értelmezhető úgy is, hogy az orosz–ukrán világ „nyugatos” és „keletes” erői korábban az „egységes Oroszországban”, földrajzi kötöttség nélkül, a nagyvárosok társadalmában csaptak össze. Bár Odessza és Lemberg akkor is nyilvánvalóan zapadnyik, azaz „nyugatos” városnak számított, Oroszország és Ukrajna elválásával pedig a régi zapadnyik–narodnyik ellentét egyértelmű területi jelentést kapott. Ennek folytatásaként kezdett Putyin világos keleti, azaz ázsiai orientációba, és ezen belül hirdette meg azt a programot, hogy a még mindig zömmel európai orosz lakosságnak lassan be kell népesítenie Szibéria lakható – azaz déli – négyzetkilométer-millióit.

Azaz számunkra, a Nyugat számára a tét kettőssé vált: az egykori – kisebbségi – „nyugatos orientáció” került fizikailag is nyugatabbra. Ukrajnát tehát nemcsak azért kell megvédenünk, mert elvileg szeretjük a független államokat, és nem szeretjük, ha megtámadják őket, hanem azért is, mert az orosz–ukrán történelmi komplexumban oda „szorultak” a mi szövetségeseink. Másrészt pedig azért, mert a „keletes” Oroszország veresége, a Putyin-rendszer bukása tarthatja távol Oroszországot attól, hogy „Ázsia” előretolt helyőrsége legyen Európával szemben. Akik pedig úgy gondolták, hogy a Szovjetunió bukása után Kína, illetve az iszlamizmus lesz a globális kihívás, amivel a Nyugatnak szembe kell néznie, ugyancsak az ukrán–orosz fronton való nyugati győzelemben láthatják a megoldást.

Mindez – mindenféle univerzalista alapfeltevés nélkül – azt támasztja alá, hogy Orbán Viktornak még saját paradigmáján belül sincsen igaza.

FOTÓ: AFP/TATYANA MAKEYEVA

A lapban megjelenő hirdetések nem feltétlenül tükrözik szerkesztőségünk álláspontját.

Az oldalon megjelenő vélemények nem feltétlenül tükrözik szerkesztőségünk álláspontját. Lapunk fenntartja magának a jogot a beérkező írások szerkesztésére, rövidítésére.